

AUTEURS

MARJAN DE GRUIJTER

SUZAN DE WINTER-KOÇAK

Kennisplatform
Integratie &
Samenleving

Maart 2018

VOORMALIG VLUCHTELINGEN AAN HET WOORD OVER INTEGREREN IN NEDERLAND

TOEN GEVLUCHT ... HOE IS HET NU?

INHOUD

	Samenvatting	3
1	INLEIDING	4
2	Achtergrond en opzet van de groepsgesprekken	5
	2.1 Integratie als tweezijdig proces	5
	2.2 De groepsgesprekken	5
3	Een leven opbouwen in Nederland	7
	3.1 Nederlands leren	7
	3.2 Wegwijs worden & opbouwen van sociaal netwerk	8
	3.3 Opleiding en werk	9
4	De balans opgemaakt	11
	4.1 Thuis?	11
	4.2 Kosten en baten	12
5	Lessen	14
	5.1 Lessen voor vluchtelingen	14
	5.2 Lessen voor de overheid, instituties en de samenleving	15
	5.3 De lessen in de praktijk	17

Samenvatting

In de policy brief van de WRR “Geen tijd te verliezen” uit 2015 analyseerden zij hoe het burgers die in de jaren tachtig en negentig naar Nederland zijn gevlucht is vergaan. Vervolgens formuleerden de auteurs lessen die getrokken kunnen worden uit het toenmalige en huidige beleid ten aanzien van nieuwkomers. Vluchtelingen Organisaties Nederland (VON) en Kennisplatform Integratie & Samenleving constateren dat het zeer waardevol is om stil te staan bij de ervaringen uit het recente verleden, maar dat daarbij de ervaringen van vluchtelingen zélf een onontbeerlijk perspectief zijn, dat tot op heden nog onvoldoende doorklinkt.

Daarom heeft Kennisplatform Integratie & Samenleving, in samenwerking met VON, een vijftal groepsgesprekken georganiseerd met Nederlanders met een verleden als (kind van een) vluchteling. De focus lag op mensen die voor het jaar 2000 naar Nederland zijn gevlucht. In totaal hebben 26 respondenten deelgenomen aan het onderzoek. De respondenten zijn afkomstig uit Iran, Somalië, Koerdistan, Bosnië en Afghanistan.

Het doel van de gesprekken was te achterhalen welke lessen voormalige vluchtelingen formuleren voor de overheid, instituties en de samenleving op basis van hun eigen ervaringen. Wij vroegen hen onder andere wat hen geholpen of juist belemmerd heeft om een plek in de Nederlandse samenleving in te kunnen nemen.

In deze rapportage leest u de resultaten van deze kwalitatieve verkenning.

Verreweg de meeste respondenten beoordelen hun leven in Nederland als positief: men is door wonen, werken en sociale relaties onderdeel geworden van de Nederlandse samenleving. De respondenten geven echter wel aan dat het hard werken was, waarbij eigen initiatief, ambitie en een ‘dikke huid’ belangrijk zijn. De respondenten adviseren recente vluchtelingen om snel Nederlands te leren, een Nederlands netwerk op te bouwen, initiatief te tonen en realistisch, maar vasthoudend te zijn als het

gaat om de eigen dromen en ambities. Ook stellen zij dat als men te maken krijgt met discriminatie of uitsluiting het belangrijk is om een slachtofferrol te vermijden. Daarnaast hebben de respondenten ook lessen geformuleerd voor overheid, instituties en de samenleving. Deze lessen staan vooral in het teken van het behandelen van nieuwkomers als gelijkwaardige (ten opzichte van andere Nederlandse burgers) individuen. Biedt in de beginperiode ondersteuning op maat, bijvoorbeeld bij het leren van Nederlands en het wegwijs worden, maar stel ook eisen aan nieuwkomers, zodat zij zo snel mogelijk volwaardig mee kunnen doen.

1

INLEIDING

“Het is niet de eerste keer dat Nederland geconfronteerd wordt met grote aantallen asielzoekers. Om meer inzicht te krijgen in de problematiek is het nuttig te bezien hoe er in het verleden met plotselinge stijgingen van het aantal asielzoekers is omgegaan. Veel van de huidige zorgen en beleidsvragen speelden immers toen ook”.

Met deze tekst begint de policy brief van de WRR, getiteld “Geen tijd te verliezen. Van opvang naar integratie van asielmigranten” (2015). In de policy brief blikken de auteurs terug en analyseren ze hoe het asielmigranten is vergaan die vanaf de jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw naar Nederland zijn gekomen. Dit doen zij op basis van een cohortstudie naar de positie van alle in Nederland geregistreerde asielmigranten die tussen 1995-1999 een verblijfsvergunning kregen en minimaal tot 2011 in Nederland verbleven. Daarnaast keken de auteurs naar lessen die getrokken kunnen worden uit het toenmalige en huidige beleid ten aanzien van nieuwkomers.¹

Vluchtelingen Organisaties Nederland (VON) en Kennisplatform Integratie & Samenleving constateren dat het zeer waardevol is om stil te staan bij de ervaringen uit het recente verleden, maar dat daarbij de ervaringen van vluchtelingen zélf een onontbeerlijk perspectief zijn, dat tot op heden nog onvoldoende doorklinkt. Na de vlucht naar Nederland en het verkrijgen van een voorlopige vergunning tot verblijf, gaat integratie voor vluchtelingen zelf niet alleen over regels, regelingen en procedures, maar vooral ook om het proces van het verwerven van een eigen plek in de Nederlandse samenleving. Hoe hebben voormalige vluch-

telingen² dat eigenlijk gedaan? Wat heeft hen daarbij geholpen, of gehinderd? En hoe kijken voormalige vluchtelingen naar (de kansen voor) integratie van de huidige groep vluchtelingen? En: welke lessen zijn er volgens hen te trekken met betrekking tot de komst en integratie van vluchtelingen vandaag de dag?

Om het perspectief van voormalig vluchtelingen in beeld te krijgen, heeft Kennisplatform Integratie & Samenleving in samenwerking met VON een vijftal groepsgesprekken georganiseerd met Nederlanders met een verleden als (kind van een) vluchteling. In deze rapportage leest u de resultaten van deze kwalitatieve verkenning. Allereerst staan we kort stil bij het begrip ‘integratie’: wat verstaan we hieronder? Daarna bespreken we de organisatie van de groepsgesprekken en de achtergrondkenmerken van de deelnemers. Vervolgens doen we verslag van de uitkomsten van de groepsgesprekken. We eindigen met een beschouwing: welke lessen kunnen we trekken uit de ervaringen van de respondenten?

Dit project is mogelijk gemaakt dankzij een bijdrage vanuit de portaalfunctie van Kennisplatform Integratie & Samenleving.

1 Engbersen (WRR), Godfried, Jaco Dagevos (SCP), Roel Jennissen (WODC), Linda Bakker (SCP/EUR) en Arjen Leerkes (WODC) m.m.v. Jeanine Klaver en Arend Odé (Regioplan) (2015) ‘Geen tijd verliezen: van opvang naar integratie van asielmigranten’, *WRR-Policy Brief 4*, Den Haag: WRR.

2 We gebruiken hier de term ‘voormalige vluchtelingen’ voor personen die langer dan 5 jaar geleden naar Nederland zijn gekomen, die hun inburgering(straject) ruimschoots hebben afgerond en in Nederland een nieuw leven hebben opgebouwd. In het kader van deze rapportage spraken we met voormalig vluchtelingen die tussen de 8 en 33 jaar in Nederland wonen.

2

Achtergrond en opzet van de groeps gesprekken

In dit hoofdstuk staan we kort stil bij het begrip integratie: wat verstaan we daar in dit verband onder? Vervolgens schetsen we de opzet, organisatie en uitvoering van de groeps gesprekken. Dit hoofdstuk sluit af met een korte schets van de deelnemers aan de groeps gesprekken.

2.1 Integratie als tweezijdig proces

In navolging van onder andere het recente onderzoek van het WODC naar de integratie van asielmigranten die zich eind jaren '90 in Nederland hebben gevestigd³, onderscheiden we twee dimensies van integratie. Structurele integratie wordt ook wel '(sociaal)economische' of 'formele' integratie genoemd. Deze dimensie van integratie verwijst naar maatschappelijke posities die migranten innemen, bijvoorbeeld met betrekking tot onderwijs, de arbeidsmarkt, inkomen, huisvesting en ruimtelijke spreiding. Een belangrijke invalshoek in onderzoek is de vraag in hoeverre de maatschappelijke positie van migranten evenredig is, dat wil zeggen of zij een eenzelfde positie innemen als naar belangrijke achtergrondkenmerken vergelijkbare autochtone groepen. Sociaal-culturele (of: 'informele') integratie bestaat uit een sociale en een culturele component. De sociale component verwijst naar de afstand die leden van verschillende groepen tot elkaar bewaren en de sociale banden die tussen hen bestaan. De culturele component verwijst naar verschillen in cultuurgebonden oriëntaties en gedragingen tussen verschillende etnische groepen.

Daarnaast zien we integratie als een wederkerig proces, waarin de individuele migrant en de ontvangende samenleving beide een

rol hebben in de opname van nieuwkomers in de samenleving.⁴ In de groeps gesprekken hebben we daarom niet alleen stilgestaan bij de vraag wat voormalig vluchtelingen hebben ondernomen om een plek te verwerven in de Nederlandse samenleving, maar ook in welke context zij dit hebben gedaan, en welke rol andere personen of organisaties hierbij hebben gespeeld.

2.2 De groeps gesprekken

In oktober en november 2016 hebben we in samenwerking met Vluchtelingen Organisaties Nederland een vijftal groeps gesprekken gehouden. De werkwijze was als volgt. Eerst hebben we met een klankbordgroep van (bestuurs)leden van VON het doel van de gesprekken geëxpliciteerd, een gesprekshandleiding ontwikkeld en een plan opgesteld voor de werving van deelnemers. Vijf van de klankbordgroepleden hebben vervolgens in hun eigen netwerk mensen geworven voor een groeps gesprek. Bij de werving is gelet op spreiding naar herkomstland en geslacht. Ook is door gerichte werving een mix van respondenten bereikt wat betreft sociaaleconomische participatie (wel of niet werkend) en zijn ook een aantal personen geïnccludeerd die als (jong) kind (in een gezin) naar Nederland zijn gekomen. De groep respondenten bevat ook enkele gezinsherenigers- en vormers.⁵

Van de groeps gesprekken, die anderhalf tot twee en een half uur duurden, is een uitgebreid verslag gemaakt. We hebben de verslagen van de groeps gesprekken geanalyseerd in twee stappen: op basis van de lijst met gespreksonderwerpen ontwikkelden we een codelijst waarmee we tekstdelen hebben gecodeerd. Vervolgens hebben we langs inductieve weg het mate-

3 Maliepaard, M. Witkamp, B., & Jennissen, R. (red). (2017). *Een kwestie van tijd? De integratie van asielmigranten: een cohortonderzoek*. Den Haag: Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum, Ministerie van Veiligheid en Justitie, Cahier 2017-3.

4 Boutellier, H. (2017). *Geven, ontvangen, en teruggeven. Een pleidooi voor diversiteit in wederkerigheid*. Utrecht: Kennisplatform Integratie & Samenleving.

5 Gezinshereniging betreft hier het naar Nederland komen van leden van het gezin van een migrant. Bij gezinsvorming komt een persoon naar Nederland om hier te trouwen of een partnerschap aan te gaan.

riaal geanalyseerd. De concepten die hieruit voortkwamen zijn beschreven in hoofdstukken twee, drie en vier.

In deze rapportage maken we veelvuldig gebruik van citaten uit de groepsgesprekken. De citaten illustreren de praktijken, ervaringen of opvattingen van de respondent(en). De paragrafen waarin we gebruikmaken van citaten, kennen een hiërarchische opbouw. De citaten waar we mee starten geven de vaakst genoemde praktijken, ervaringen of opvattingen weer. Daarna bespreken we zaken die minder vaak worden genoemd en die een specifiek onderdeel van de praktijken, ervaringen en opvattingen illustreren.

ACHTERGROND VAN DE RESPONDENTEN

Aan de vijf groepsgesprekken hebben in totaal 26 respondenten deelgenomen, waarvan 16 vrouwen en 11 mannen. We spraken 12 personen afkomstig uit Iran, vijf personen uit Somalië, en vijf uit Koerdistan.⁶ Twee deelnemers zijn afkomstig uit Bosnië en twee uit Afghanistan.

De meesten zijn in de jaren negentig van de vorige eeuw naar Nederland gekomen (16). Vier kwamen al in de jaren tachtig naar Nederland en 6 na 2000 (waarvan 4 rond de eeuwwisseling en 2 in 2009).

17 van de 26 respondenten kwamen als volwassen vluchteling naar Nederland, vijf kwamen als kind in een gezin. Een van de respondenten was Alleenstaand Minderjarige Vreemdeling (AMV'er); twee respondenten kwamen naar Nederland in het kader van *gezinshereniging* en één in het kader van *gezinsvorming*.

De 26 respondenten zijn tussen de 33 en 8 jaar in Nederland. Ze hebben in Nederland een nieuw leven opgebouwd. 17 van hen hebben een betaalde baan, 1 studeert en 8 verrichten geen betaald werk. Het niet verrichten van betaalde arbeid hangt samen met het verrichten van zorgtaken in het gezin en/of het onvoldoende beheersen van de Nederlandse taal en (psychische) gezondheidsproblemen.

De deelnemers zijn niet representatief voor de hele groep voormalig vluchtelingen. Zo hebben we voormalig vluchtelingen uit een beperkt aantal herkomstlanden gesproken en heeft een meerderheid een goede opleiding gevolgd, in het land van herkomst of in Nederland. De groepsgesprekken zijn ingezet als een *kwalitatieve* verkenning en hadden tot doel meer zicht te bieden op de vraag hoe deze nieuwkomers een plek in de Nederlandse samenleving hebben verworven, met andere

woorden op de *processen* van integratie. In de hier volgende hoofdstukken doen wij hiervan verslag.

6 De deelnemers kwamen uit Turkije en Irak.

3

Een leven opbouwen in Nederland

We hebben de respondenten gevraagd om terug te kijken: wat heeft hen geholpen of eventueel gehinderd om een plaats in de Nederlandse samenleving te verwerven? Bijna alle respondenten benadrukken dat hun eigen inzet en inspanningen hen heeft gebracht waar ze nu zijn.

Als je het ver wilt schoppen, kun je dat zelf voor elkaar krijgen. Je moet niet alles van Nederland laten afhangen: je hebt er zelf ook een belangrijke rol in.
(Vrouw, voormalig vluchteling uit Iran).

Andere vluchtelingen verklaarden mij voor gek, omdat ik zelf ging regelen dat ik Nederlands kon leren. Het integratiebeleid was toen heel anders en Nederlands leren was niet verplicht. Ik heb alles op eigen initiatief gedaan.
(Vrouw, voormalig vluchteling uit Iran).

Hieronder bespreken we een drietal thema's die belangrijk waren in de eerste periode dat de respondenten in Nederland verbleven: het leren van de Nederlandse taal, het wegwijs worden en opbouwen van een nieuw (sociaal) netwerk en de zoektocht naar een plek op de arbeidsmarkt. Wat hielp de respondenten hierbij, en wat waren hinderpalen?

3.1 Nederlands leren

De eigen inzet en motivatie manifesteert zich in de beginperiode in Nederland vooral bij het leren van de Nederlandse taal.

Wel of niet verplicht Nederlands leren, maakte voor mij niet uit. Ik wilde het gewoon zelf heel graag leren. Stel je voor: je wilt naar het winkelcentrum of de dokter, of je moet formulieren invullen! Ik wilde niet afhankelijk zijn van anderen, ik wilde het graag zelf doen. Zonder taal ben je nergens! Dat is het eerste wat je moet doen als je in een ander land terecht komt, dan kan pas kan je verder.
(Vrouw, voormalig vluchteling uit Bosnië).

Alle respondenten hebben na aankomst gebruik gemaakt van een formeel en/of informeel scholingsaanbod, ook toen nog geen sprake was van een formele inburgeringsplicht. Naar eigen zeggen was men zich er van bewust dat het leren van Nederlands een belangrijke voorwaarde is om mee te doen.

De situatie in Bosnië was heel erg. We dachten dat het nooit meer over zou gaan. We werden ons er steeds meer van bewust dat we hier zouden moeten blijven. Ik wilde daarom heel snel de taal leren
(Vrouw, voormalig vluchteling uit Bosnië).

Daarnaast benadrukken respondenten dat het leren van Nederlands hen in de moeilijke beginperiode een doel gaf. Het volgen van taallessen zorgt niet alleen voor contacten met andere nieuwkomers, maar helpt ook bij het aangaan van sociale contacten daarbuiten en vinden van een zinvolle dagbesteding.

De taal cursus gaf mij echt een ervaring. Als je thuis zit, ben je in je eentje over de ellende aan het nadenken. Door de lessen kan je er ook op school met mensen over hebben. Ik kreeg sociale contacten en kon over mijn problemen praten met anderen. En: je leert de taal. De waarde van taallessen wordt door mensen soms onderschat en dat is jammer want het is echt belangrijk.
(Vrouw, voormalig gezinshereniger uit Iran).

Ik ben sinds 1984 in Nederland. Ik ben naar de taalschool gegaan, bij buurthuizen langs voor cursussen voor buitenlanders. En bij een sportvereniging. Zo kwam ik in contact met anderen.
(Man, voormalig vluchteling uit Iran).

Toen we de taal cursus begonnen hadden we door hem [vrijwilliger van VluchtelingenWerk] al veel woordjes geleerd, dus in de cursus had je al iets geleerd. Na 3 maanden kon ik al vrijwilligerswerk doen in een ziekenhuis. Ik moest echt het huis uit, ik werd een soort van depressief.
(Vrouw, voormalig vluchteling uit Koerdistan).

Kortom, het leren van Nederlands is een belangrijke eerste stap om wegwijz te worden in Nederland en om in contact te komen met Nederlanders.

Wat mij heeft geholpen is heel simpel, dat is gewoon de taal. Ik geef nooit op. Je moet jezelf de juiste vraag stellen, en die is: "Wat helpt jou om succesvol te worden?". Wat mij helpt is contact maken met mensen. Ik ben ook best verlegen maar als ik met mensen praat, praat ik heel open. Direct zijn, dat helpt mij in Nederland, dat heb ik in het AZC geleerd. Daarnaast helpt het contact hebben met mensen je ook op andere gebieden, je leert de nuances kennen. "Step out of your comfortzone, maar blijf bij jezelf", dat is mijn boodschap. Als je dat onder de knie hebt, kun je makkelijk contact hebben met elkaar.

(Man, voormalig vluchteling uit Somalië).

3.2 Wegwijz worden & opbouwen van sociaal netwerk

Het bovenstaande citaat illustreert dat het de eigen inspanningen waren die maakten dat onze respondenten een plek in Nederland hebben verworven. Daarnaast zijn er volgens de respondenten in de beginperiode personen en omstandigheden geweest die ervoor hebben gezorgd dat zij hun weg hebben kunnen vinden. De respondenten die als volwassene in Nederland aankwamen, zijn vaak goed geholpen door (vrijwilligers van) VluchtelingenWerk.

We werden begeleid door Frido. Hij was een ingenieur. Hij gaf ons Nederlandse les voordat we een verblijfsvergunning kregen. Hij was een vrijwilliger van Vluchtelingenwerk. Die hebben heel goede vrijwilligers, en zij zagen ons echt als familie. Als ze een T-shirt hadden, dan gaven ze dat aan ons. Deze begeleiding was echt één op één. Hij en zijn vrouw kwamen ook op bezoek toen mijn kinderen werden geboren. Hij is nu helaas overleden.

(Vrouw, voormalig vluchteling uit Koerdistan).

Persoonlijk contact met Nederlanders die je ook kunnen helpen als dat nodig is⁷, is belangrijk, en veel van de respondenten spreken met veel warmte over deze personen die in de beginperiode in Nederland belangrijk voor hen waren.

Toen we nog in de opvang woonde, heb ik een Nederlandse familie ontmoet. Door hen is mijn toekomst veranderd. In 2002 zijn wij bij hen in huis gaan wonen, tot 2009. Zij hebben

alles voor ons gedaan. Zo hebben ze een school voor mijn kinderen gevonden. Mijn jongste zoon heeft nu een PhD en mijn oudste een master bouwkunde.

(Vrouw, voormalig vluchteling uit Iran).

VluchtelingenWerk als maatschappelijke organisatie, of plek waar je naar toe kunt voor praktische hulp, is ook veel genoemd door onze respondenten.

Toen wij een huis kregen, heeft VluchtelingenWerk mij geholpen met het papierwerk. Ik kon niet lezen. Ik heb ook iemand gevonden die mij kon helpen met mijn verdere toekomst hier. Ik wilde niet altijd thuisblijven, ik moest naar de toekomst kijken. Ik heb daarmee geluk gehad, want niet iedereen heeft zo'n iemand. Het zou fijn zijn als VluchtelingenWerk standaard nieuwe vluchtelingen zo zou helpen.

(Man, voormalig vluchteling uit Afghanistan).

Ik voelde mij heel minderwaardig toen we hier net aankwamen. Maar ik heb de kans gekregen om mezelf te bewijzen en die kansen om mee te doen hebben mij echt geholpen. Het is dus echt belangrijk om vluchtelingen een introductie te geven en te begeleiden.

(Vrouw, voormalig vluchteling uit Bosnië).

Tot slot vertellen de respondenten dat ook de leefomstandigheden een rol spelen bij de mate waarin het lukt om snel wegwijz te worden in Nederland.

In het kamp voel je je alsof je in de gevangenis zit, je hebt niks met dit land te maken. Je voelt dat je in een kooi zit en dan voel je ook dat je niks hoeft met Nederland. Als je in een eigen huis gaat, ook al is het een kamer, dan heb je veel meer je eigen leven: je gaat naar een winkel, je moet leren hoe je moet omgaan met geld, je hebt contact met 2, 3 burens. Dat ging heel goed, die Nederlandse burens hebben mij heel veel geholpen.

(Vrouw, voormalig vluchteling uit Koerdistan).

Hoewel bijna alle respondenten benadrukken dat zij zich direct na aankomst in Nederland gingen oriënteren op de Nederlandse samenleving, is onzekerheid over de verblijfsstatus een serieus obstakel. Als men eenmaal een verblijfsvergunning heeft gekregen, zijn vluchtelingen volgens een aantal respondenten veel beter af in een dorp, dan in een grote, anonieme stad.

Mijn zus en ik zijn toen in de buurt van Schagen beland. Ik ben erg blij dat we daar terecht zijn gekomen, we werden echt goed behandeld. In grote steden heeft niemand tijd voor je, terwijl ik en mijn zus goed en positief zijn geholpen.

(Vrouw, voormalig vluchteling uit Bosnië).

⁷ Gruijter, M. de, & Razenberg, I. (2017). *Integratiekansen van Eritrese vluchtelingen in Nederland*. Utrecht: Kennisplatform Integratie & Samenleving.

In de perceptie van een aantal respondenten komt de kleinschaligheid – en wellicht de minder jachtige context – nieuwkomers ten goede. Ook wordt je in een dorp makkelijker ‘gezien’, wat er voor zorgt dat mensen (meer) rekening met je houden.

Het maakt wel heel veel uit of je in een dorp of in een stad terecht komt. In de grote stad is er geen aandacht voor je en wordt er geen rekening mee gehouden dat je bijvoorbeeld de taal nog niet zo goed spreekt.

(Vrouw, voormalig vluchteling uit Iran).

Dit biedt meer kansen om Nederlands te leren spreken.

Als mensen aan je zien dat je graag Nederlands wilt praten, dan willen ze je echt helpen. Ze gaan bijvoorbeeld langzamer praten.

(Vrouw, voormalig vluchteling uit Bosnië).

In het algemeen is het proces van wegwijs worden in Nederland een wisselwerking tussen de eigen inzet en de welwillende en helpende reacties van anderen.

Op een gegeven moment was ik klaar met de Nederlandse lessen, althans op papier, maar niet in het echte leven! Ik was aangenomen op de kunstacademie en daar was ik de enige buitenlandse. De lessen gingen allemaal heel snel en dat vond ik lastig. Ik heb toen mijn klasgenoten gevraagd om mij te helpen. En aan de docenten heb ik gevraagd om rekening met mij te houden. Ze hebben mij allemaal heel goed geholpen en uiteindelijk heb ik de kunstacademie afgerond.

(Vrouw, voormalig gezinshereniger uit Iran).

3.3 Opleiding en werk

Verreweg de meeste respondenten zijn als volwassene naar Nederland gekomen. Zoals gezegd gingen de meesten ‘naar school’ om Nederlands te leren. Daarna (ast) heeft een aantal van de respondenten, vooral die in de jaren negentig en de eerste jaren van deze eeuw naar Nederland zijn gekomen – mogelijkheden gekregen om in Nederland een (aanvullende) opleiding te volgen, of om in een beschermde werkomgeving ervaring op te doen.

Ik heb via het arbeidsbureau een secretariële opleiding kunnen volgen. De opleiding werd betaald door het arbeidsbureau. Naast mijn werk en opleiding heb ik 's avonds taallessen gevolgd. Ik ben op mijn werk terecht gekomen via een Melkert-baan⁸.

(Vrouw, voormalig vluchteling uit Bosnië).

Diverse respondenten zijn via een Melkert-baan uiteindelijk in regulier werk beland. Terugkijkend vinden zij dat de Melkert-baan voor hen de deuren naar de arbeidsmarkt heeft geopend. Tegelijkertijd wrong het dat voor een volle werkweek men nauwelijks meer betaald kreeg dan de hoogte van de uitkering.

Tsja, de Melkert-banen hadden twee kanten. Het is enerzijds heel fijn dat je zo in contact komt met de Nederlandse arbeidsmarkt maar anderzijds was het werk wel onderbetaald. Sommige mensen reageerden: ‘Ik ben echt blij dat ik werk heb en dat ik iets kan doen’, terwijl anderen juist zeiden: ‘Waarom moet ik voor maar 60 euro per maand meer zo veel werken, al die dagen en uren terwijl ik eigenlijk evenveel krijg als uitkering?!’ Het was dus niet helemaal eerlijk en sommige mensen verklaarden je dan ook voor gek als je dat ging doen.

(Man, voormalig vluchteling uit Iran).

Andere respondenten noemen obstakels die zij tegenkwamen bij hun oriëntatie op de arbeidsmarkt. Bureaucratie, of het uitblijven van een verblijfsvergunning zorgden ervoor dat deze respondenten minder snel vooruit konden dan zij wilden.

Een week na aankomst wilde ik aan een cursus Nederlands beginnen, ik sprak namelijk geen woord Nederlands. Maar ik moest zo lang wachten om op cursus te mogen. Ik begon daarom thuis al met zelf Nederlands leren. Daarnaast wilde

⁸ De Melkert baan was een initiatief in Nederland om mensen met een grote afstand tot de arbeidsmarkt via gesubsidieerde arbeid werkervaring op te laten doen. De Melkert baan werd in 1994 ingevoerd en vernoemd naar de toenmalige minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid Ad Melkert.

ik werken, en niet leven van een uitkering. Ik begon te werken bij de McDonalds. Je hebt geen taal nodig om hamburgers te bakken.

(Vrouw, voormalig gezinshereniger, Iran).

Ik viel behoorlijk tussen wal en schip: ik was net 18 en kon dus niet zomaar naar school. En onze asielaanvraag werd afgewezen: de situatie was uitzichtloos. Al die tijd wilde ik toch graag wat doen. Via een Ethiopische jongere uit de opvang en mijn eigen initiatief heb ik het toch voor elkaar gekregen dat ik examens en een voorbereidingsjaar kon doen op de universiteit in Amsterdam. Ik leende hiervoor geld van mijn oma. Ik wilde zo graag bezig zijn, dus heb ik ook veel zwart gewerkt: in de bloembollen en in kroegen. Na vijf jaar ellende was het generaal pardon, en kregen we een verblijfsvergunning.

(Vrouw, voormalig vluchteling uit Iran).

In sommige gevallen is de leeftijd een beperking gebleken: gemeenten zijn en waren minder geneigd om volwassen vluchtelingen een (aanvullende) opleiding met behoud van uitkering te laten volgen.⁹

Bij het arbeidsbureau zeiden ze dat ik te oud was om te studeren, ik was toen 28. Ik wist dat ik zou blijven, ik had geen illusie dat ik terug zou gaan. Die uitspraak verpestte mijn idee van mijn bestaan. Bepaalde mijn hele pad voor de toekomst. Vervolgens ben ik voor mijn kinderen gaan zorgen. Toen ik 40 was, dacht ik: waarom ga ik niet alsnog studeren naast mijn werk? Als ik dat tien jaar geleden gedaan had gedaan, was veel makkelijker geweest!

(Vrouw, voormalig vluchteling uit Iran).

Ik ben hier gekomen als kleermaker, ik kan geen ander werk doen, want dit doe ik al zo lang. Dan is het moeilijk om met een ander soort werk te beginnen. Ik wilde een modeopleiding hier volgen, maar als je ouder bent dan 27 jaar, kan de overheid je niet helpen. Gelukkig heb ik op eigen kracht toch kunnen gaan werken als kleermaker met mijn eigen winkel. Veel kleermakers hebben uiteindelijk hier niet hun vak kunnen beoefenen.

(Man, voormalig vluchteling uit Afghanistan).

De meeste respondenten vertellen dat zij zo snel mogelijk aan het werk wilden, ook om niet afhankelijk te zijn van een uitkering.

Ik heb van mijn ouders altijd geleerd dat je iedereen moet respecteren, dat je goede cijfers op school moet halen, dat je goed moet doen, enzovoorts. Toen ik en mijn zus in Nederland terecht kwamen, voelden wij ons heel schuldig dat we een uitkering ontvingen. We moesten naar school en konden verder niks. Daar hebben we veel moeite mee gehad.

(Vrouw, voormalig vluchteling uit Bosnië).

Maar een enkeling beschrijft de zoektocht naar een opleiding en werk als een noodzakelijke periode om een goede start te maken.

Ik voelde mij niet schuldig omdat ik een uitkering ontving. Ik wist van mijzelf dat ik het later goed zou maken, maar dat ik eerst de kans moest grijpen om mijn leven op een rij te zetten.

(Man, voormalig vluchteling uit Iran).

Naast wederom de eigen strategieën en inzet, de aan- of afwezigheid van ondersteuning door de overheid, is ook de staat van de arbeidsmarkt zelf een belangrijke factor bij het vinden van werk.

In Iran was ik ook bouwkundige. Ik ging al snel aan de slag bij een aannemersbedrijf. Het heeft ook met de economie te maken. Als je in de bouw een slechte periode hebt, gaat het ook minder makkelijk. Toen was het echt een glorietijd.

(Man, voormalig vluchteling uit Iran).

⁹ Razenberg, I., Kahmann, M., & Gruijter, M. de (2017). *Monitor gemeentelijk beleid arbeidstoelating vluchtelingen 2017*. Utrecht: Kennisplatform Integratie & Samenleving.

4

De balans opgemaakt

Hoe beoordelen de respondenten hun leven in Nederland: voelen ze zich hier thuis. Is terugkeren een optie? Wat heeft de vlucht naar Nederland opgeleverd en wat heeft het hen gekost?

4.1 Thuis?

Verreweg de meeste respondenten beoordelen hun leven in Nederland als positief: men is door wonen, werken en sociale relaties onderdeel geworden van de Nederlandse samenleving.

Laatst reed ik op de A2 en dacht opeens: "Wat ben ik gelukkig. Het is mooi weer, ik heb een vrij leven". Ik had een intens gevoel van geluk. In mijn hart ben ik winnaar van het leven. Ik ben blij met alles wat ik heb.

(Vrouw, voormalig vluchteling uit Iran).

De meesten hebben een gevarieerd netwerk, waarvan ook Nederlanders deel uit maken. Voor degenen die de Nederlandse taal niet goed beheersen is dit anders: zij gaan vooral om met mensen die (ook) de moedertaal spreken.

Ik ben 24 jaar hier en vier jaar naar taalles geweest, bij het buurthuis, maar ik ben alles vergeten. Ik heb altijd gewerkt bij de Turkse mensen. Nu is alles [Nederlandse taal] weer weg. Ik had maar een klein beetje de kans om Nederlands te spreken, niet genoeg, en het is een moeilijke taal.... Maar het probleem is dat ik altijd Turks kan praten, ook thuis, en ik kijk naar de Turkse televisie, en de mensen in de buurt met wie ik omga spreken ook Turks.

(Vrouw, voormalig vluchteling uit Koerdistan).

Het niet hebben van contacten met Nederlanders heeft tot gevolg dat het – op 'school' geleerde – Nederlands, niet in de praktijk wordt gebracht, wat ertoe leidt dat contact met Nederlanders wordt bemoeilijkt.

Ik heb nog steeds geen contact met Nederlanders. Mijn vrouw spreekt geen Nederlands, dus ik moet haar altijd helpen. Ze kijkt wel elke dag naar Nederlandse televisie, maar ze heeft geen contact met de buitenwereld. In onze buurt is iedereen buitenlands. Wij hebben met hen geen connectie. Als wij vrienden zouden hebben, zou mijn vrouw al lang Nederlands spreken.

(Man, voormalig vluchteling uit Afghanistan).

Op de vraag of men zich in Nederland thuis voelt, hebben de respondenten zeer divers geantwoord. De meerderheid voelt zich thuis – volmondig, of ondanks obstakels. Sommigen wonen al heel lang in Nederland, waardoor de band met het land van geboorte is verwaterd.

Ik voel mij meer een vreemde ten opzichte van Iran.

Langzamerhand raak je die achtergrond kwijt, daarom heet het ook achtergrond, het ligt achter je .

(Man, voormalig vluchteling uit Iran).

En door het inmiddels lange verblijf in Nederland, is men – soms ongemerkt- onderdeel geworden van en gehecht geraakt aan dit land.

Ik ging naar New York, ik wilde daar gaan wonen. Maar ik kon het niet, ik ben in 2009 weer teruggegaan. Ik miste Nederland, ik miste Den Haag. Toen ik met mijn vliegtuig aankwam moest ik huilen, omdat ik blij was weer terug te zijn.

(Vrouw, voormalig vluchteling uit Koerdistan).

Diverse respondenten vertellen dat de kwestie van zich thuis voelen in Nederland niet alleen te maken heeft met het eigen gevoel, maar ook met de (non-)acceptatie van anderen. Een aantal respondenten constateert dat zij er in de ogen van Nederlanders nooit echt bij horen. Dit zorgt ervoor dat men de vraag of men zich in Nederland thuis voelt met een voorbehoud beantwoordt.

Ik voel me wel thuis, ik ken Somalië ook niet zo goed. Ik voel mij daar ook niet thuis, omdat ik daar niet ben opgegroeid. Ik voel me wel een Nederlander, ik heb een paspoort en mijn leven is hier. Maar als we kijken naar hoe anderen mij zien, is dat een ander verhaal. Maar goed, overal wordt gediscrimineerd, in Somalië ben ik ook die buitenlander. Je wordt dus eigenlijk een internationaal iemand. Ik voel me hier wel thuis, ik zal Nederland niet vergeten als ik weg zou gaan, maar ik zie Nederland niet als mijn vaderland. Ik ben een burger van Nederland, maar geen Nederlander in de ogen van anderen.
(Man, voormalig vluchteling uit Somalië).

Ik voel me van alles. Als ik met de Nederlanders ben, dan ben ik Nederlands met een Koerdische afkomst. Met de Koerden ben ik Koerd, op mijn werk ben ik verzorgster. Ik voel me soms ook echt Nederlands, vooral als iemand van een Nederlandse instantie me de les gaat lezen. Die laten je soms voelen dat je buitenlands bent, en dan voel ik me heel Nederlands en dan word ik boos.
(Vrouw, voormalig vluchteling uit Koerdistan).

Onze kinderen voelen zich 100 procent Nederlander. Ik zou alleen niet weten of de maatschappij hen ook als dusdanig ziet.
(Vrouw, voormalig vluchteling uit Iran).

Tot slot benadrukt een klein deel van de respondenten dat men door het vluchten naar een ander land altijd een bepaalde mate van ontheemding zal ervaren, ook al is deze vlucht lang geleden.

Ik voel mij geen Nederlander, maar ook geen Iraniër. Ik voel mij niet thuis, ik functioneer. Dit is niet mijn plek, maar Iran ook niet. Ik doe gewoon mijn werk. Uiteindelijk heb ik niets gewonnen, niets verloren. Voor mij is het puur mogelijkheden zien en creëren en daarmee omgaan. Als ik in Iran was gebleven, weet niet wat er met mij was geworden. Ik hoop dat ik tot het einde van mijn leven actief kan zijn. In dat geval, dan heb ik wat gewonnen
(Man, voormalig vluchteling uit Iran).

Terugkeren naar het land waar men vandaan is gevlucht, is voor de meeste van onze respondenten niet aan de orde. Naast het gegeven dat men in Nederland een leven heeft opgebouwd, geldt voor degenen met kinderen, dat deze geen ander vaderland kennen.

Ik heb nooit het gevoel gehad dat ik niet welkom was. Als mensen mij vragen wanneer ik weer terug ga, lach ik om die vraag. Ik ga niet terug, ik blijf hier.
(Man, voormalig vluchteling uit Iran).

Mijn kinderen zijn hier geboren. Ik zou niet teruggaan als er een onafhankelijk Koerdistan komt.
(Vrouw, voormalig vluchteling uit Koerdistan).

4.2 Kosten en baten

Terugkijkend op hun komst naar Nederland benoemen de respondenten diverse kosten en baten. De komst naar Nederland heeft de eigen horizon vergroot: het is gelukt om een politiek en sociaal gevaarlijke en benauwde situatie te ontvluchten. Hier heeft men een vrijer leven, en dit geldt ook voor de kinderen.

Ik ben ontzettend trots dat ik de trip heb gemaakt. Mijn horizon is veel breder geworden. In Iran had ik mogelijk niet snel naar andere landen kunnen gaan. Nu heb ik meer kennis van andere culturen. Het is een verrijking. Als ik kijk naar leeftijdsgenoten in Iran, denk ik dat ik vele stappen verder ben.
(Vrouw, voormalig vluchteling uit Iran).

Een aantal vrouwen benadrukt dat zij in Nederland als vrouw hun eigen leven kunnen inrichten, terwijl zij in het land van herkomst moesten conformeren aan dominante islamitische normen.

Als vrouw zijnde ben ik blij dat ik hier ben. Ik heb twee dochters, ik ben blij dat ik ze niet in Iran hoefde op te voeden. Ik geniet van individualisme, maar ik maak ook gebruik van collectief. De vrijheid die ik daarin heb.
(Vrouw, voormalig vluchteling uit Iran).

Maar er zijn ook kosten. Die hebben het meest betrekking op het verlies van persoonlijke relaties met familie en vrienden.

In mijn land had ik prachtig leven. Ik was er niet mee bezig dat ik op een gegeven moment zou moeten vluchten. En nu ben ik hier en ik mis mijn familie. Dat is gewoon zo.
(Vrouw, voormalig vluchteling uit Bosnië).

Mijn emotionele band met familie en dierbare vrienden ben ik verloren, dat mis ik af en toe. Voor de rest hebben we alleen maar dingen gewonnen. Als wij in Iran waren gebleven, leefden wij nu misschien niet meer.
(Man, voormalig vluchteling uit Iran).

Verder constateren sommige respondenten dat men verder af komt te staan van de taal en cultuur van het land van herkomst, en dat dit een gevoel van verlies met zich mee kan brengen.

Ik vergeet mijn moedertaal omdat ik dagelijks veel Nederlands spreek. Dat heeft een keerzijde: moet ik blij zijn dat ik mijn moedertaal vergeet, omdat ik zo goed in de Nederlandse samenleving functioneer of moet ik juist verdrietig zijn, omdat ik er minder aandacht aan kan besteden?
(Man, voormalig vluchteling uit Iran).

Ik was heel jong toen we vluchtten. Ik merk dat ik bijv. geen Somalische vrienden heb en dat ik de cultuur mis. Ik ben erg vernederlandst. Nu ik ouder word, denk ik soms: "Had ik maar meer Somalische mensen in mijn omgeving gehad". Dat probeer ik nu te doen, ik probeer op zoek te gaan naar meer interactie met andere Somaliërs, maar dat is best moeilijk omdat ik de taal niet zo goed spreek. Thuis spreken we vooral Nederlands.

(Vrouw, voormalig vluchteling uit Somalië).

5

Welke lessen zijn er volgens de respondenten te trekken voor de vluchtelingen die nu naar Nederland komen en de samenleving die hen opneemt?

5.1 Lessen voor vluchtelingen

We staan allereerst stil bij de adviezen van onze respondenten voor huidige of toekomstige vluchtelingen in Nederland: wat kan hen helpen om hier succesvol een positie te verwerven?

Het zal niet verbazen dat het vaakst gegeven advies betrekking heeft op het **snél leren van de Nederlandse taal**.

Als je de taal niet leert, dan heb je geen leven hier.
(Vrouw, voormalig vluchteling uit Koerdistan).

Wees niet afwachtend, ook als formeel taalaanbod (nog) niet beschikbaar is: neem initiatief, praat met Nederlanders, oefen de taal, zo adviseren de respondenten.

Ik ken ook genoeg mensen van toen die nu gebrekkig Nederlands spreken omdat ze daar eerst geen zin in hadden en gewoon thuisbleven. Ik vind dat een verkeerde houding.
(Vrouw, voormalig vluchteling uit Iran).

Hiermee samenhangend is het advies van onze respondenten om in algemene zin **initiatiefrijk** te zijn en niet te wachten, of het nu gaat om het opbouwen van een nieuw netwerk, het zoeken naar opleidingsmogelijkheden of werk, etc.

Je bent als het ware iemand die opeens ergens aan de deur klopt, terwijl je niet uitgenodigd bent. Het is dan een menselijke reactie als men vraagt: waarom ben je hier? Wanneer ga je weg? De toenadering moet van onze kant komen, maar de samenleving moet ook open zijn om de nieuwkomers te accepteren.
(Man, voormalig vluchteling uit Iran).

Wees realistisch en bereid om onder aan de ladder te beginnen als dat nodig is, is een advies van onze respondenten. Het is veel beter om werkendeweg je ambities na te streven, dan om te blijven hangen in verliesgevoelens met betrekking tot je vroegere status of positie.

Iraniërs willen vaak de baas zijn, bovenaan de ladder staan. Ik denk dat het belangrijk is om te denken: Oké, ik werk niet op het hoogste niveau, maar dat je waardeert waar je bent. Je bent in vrijheid hier gekomen. Accepteer dan je niveau. Je moet niet te veel verwachten, alleen omdat we hier in een open samenleving leven.
(Man, voormalig vluchteling uit Iran).

Het gaat om de houding van mensen. Ik ken bijvoorbeeld een vluchteling die psycholoog was en een vluchteling die tandarts was. Die psycholoog vertelde mij dat zijn diploma niet erkend kon worden in Nederland en dat hij niet opnieuw zijn diploma wilde halen. Hij kwam dus niet verder. Hij was ook best negatief. Die tandarts heeft 8 jaar opnieuw gestudeerd in Nederland. Nu opent hij zijn derde praktijk in Nederland. Wat ik wil zeggen, het is dus heel erg afhankelijk van wat je houding is en wat je met je leven wil doen. Mensen vergeten vaak dat dingen in hun eigen land ook lang niet perfect zijn.
(Man, voormalig vluchteling uit Iran).

Diverse respondenten benadrukken dat realisme met betrekking tot de eigen startpositie gepaard moet gaan met **ambitie**, ook als de omgeving aanvankelijk geen goed beeld heeft van je mogelijkheden en capaciteiten.

Op de middelbare school zeiden ze dat ik niet naar de Universiteit kon, maar ik was koppig en ik wilde toch. Het was een docent Nederlands opgevallen dat ik na een half jaar al het werk had gedaan voor het hele schooljaar. Hij zei dat ik de Volkskrant moest lezen. Hij zei: "Ik haal je van deze school, beloofd". Mijn cijfers waren hoog genoeg voor vwo, maar ik kreeg toch een Havo-advies. Toen ik mijn rapport kreeg, heb ik 'm verscheurd en ben de kamer uitgelopen. Na

de Havo ben ik naar het vwo gegaan. Het was knokken. Toen ik hier kwam, leerde ik een groep van 40 jongens en meisjes kennen, ik ben de enige die heeft volgehouden en vwo heeft afgerond. Ik werk nu zelf met jongeren en geef hen ook door dat ze moeten knokken. Soms wordt het hen ook onmogelijk gemaakt. Jongeren van nu werken als schoonmakers, terwijl ze meer zouden kunnen. Ze hebben potentie.

(Man, voormalig Alleenstaande Minderjarige Asielzoeker uit Afghanistan).

De respondenten verschillen in de mate waarin men vindt dat het overnemen van de 'Nederlandse' normen en waarden randvoorwaardelijk is voor integratie. Sommigen adviseren om **vooral met Nederlanders om te gaan**, omdat dit hen betere kansen biedt, bijvoorbeeld met betrekking tot het spreken van Nederlands.

De omgeving waarin je woont, heeft echt een grote invloed. Mijn ouders begonnen heel goed hier in Nederland: in Den Helder waren ze een van de weinige buitenlanders. Op een gegeven moment zijn ze naar Zoetermeer verhuisd, omdat mijn zus daar woonde. Vanaf toen is het zo achteruit gegaan met hen! Er wonen heel veel allochtonen in Zoetermeer en er is hierdoor weinig aandacht voor taal en contact met Nederlanders. Ik heb achteraf spijt dat ik een verhuisaanvraag voor hen heb ingediend. Ik had goede bedoelingen, dat het fijn voor hen zou zijn dat ze terecht zouden komen bij mensen met dezelfde achtergrond, maar ze zijn flink achteruit gegaan bijv. qua taal, en mijn zus en moeder dragen een hoofddoek.

(Man, voormalig vluchteling uit Iran).

Andere respondenten benadrukken dat het juist wenselijk is om met **behoud van de eigen culturele oriëntatie** te participeren in de Nederlandse samenleving.

Het hangt volgens mij af van welke cultuur je komt. Er zijn mensen die bijvoorbeeld onderdrukt zijn geweest en hun cultuur liever kwijt dan rijk zijn. Wij Somaliërs hebben wel in vrijheid geleefd en daar ben ik trots op en dus wil ik niet assimileren. Ik zou nooit zo ver zijn gekomen als ik helemaal Nederlands moest zijn. Niemand anders kan bepaalde dingen voor je doen. Je bouwt op je eigen kwaliteiten en achtergrond.

(Man, voormalig vluchteling uit Somalië).

Diverse respondenten benadrukken dat – ook als het tegenzit – men moet **vermijden in een slachtofferrol** te geraken.

Als boodschap voor andere vluchtelingen zou ik meegeven: vluchteling zijn is geen smoesje, vluchteling zijn is een tweede kans. Een tweede kans op een beter leven. Pak die kans.

(Man, voormalig vluchteling uit Iran).

Weet je waar ik vooral moe van word, dat mensen zeggen 'Ja maar in Nederland doen ze dit en dit fout'. Dat is zo onnodig. Ik vind dat mensen ook naar hun eigen land moeten kijken. Daar zitten bijvoorbeeld toch ook racisten?

(Man, voormalig vluchteling uit Iran).

Je hoort vaak mensen zeggen: 'Ik krijg de kans niet'. Maar dan denk ik bij mijzelf: 'dan moet je beter je best doen'. Als je echt iets wil bereiken, dan moet je dan maar harder werken. Het is gewoon zo, het leven is hard en oneerlijk. Dus je kan bij de pakken neer gaan zitten, maar je kan ook iets met je leven gaan doen en als dat bestaat uit hard werken dan is het maar zo!

(Man, voormalig vluchteling uit Iran).

Sommige van onze respondenten hebben te maken gehad met discriminatie of uitsluiting, anderen niet. Er is brede consensus dat – zoals ook al het citaat hierboven laat zien – men het zich niet kan permitteren om bij de pakken neer te gaan zitten. **Discriminatie of uitsluiting moeten worden getrotseerd: men mag niet opgeven**, omdat dit uiteindelijk vooral negatieve gevolgen heeft voor de persoon zelf.

Ik ben nooit gediscrimineerd. Maar ik ben daar ook niet zo mee bezig geweest, ik zat in mijn eigen wereld: "Ik ga niet terug, jij mag denken wat je wilt". Later ben ik er anders naar gaan kijken. Welke gesprekken zijn er, hoe wordt erover gesproken? Toen merkte ik pas, dat er weerstanden zijn in de samenleving. En dat wordt steeds erger en erger. Mensen die nu komen hebben een heel andere uitdaging en ervaring in het contact met de nieuwe samenleving. Je moet van goede huize komen om die weerstand te kunnen trotseren.

(Vrouw, voormalig vluchteling uit Iran).

Verder merk ik dat het best moeilijk voor me is om een bijbaan te vinden bijvoorbeeld. Ik merkte het ook met het zoeken naar een stage, dat liep erg lastig. Het demotiveerde mij op een gegeven moment. Sommige jongeren knappen onder die druk. Ik ben thuis zo gepusht om mogelijkheden te blijven zoeken. Mijn moeder heeft zo veel opgegeven voor ons en ik wil dan ook niet opgeven.

(Vrouw, voormalig vluchteling uit Somalië).

5.2 Lessen voor de overheid, instituties en de samenleving

De respondenten hebben niet alleen adviezen voor mensen die zich recent in Nederland hebben gevestigd, maar ook voor de overheid, de instituties en de zogenoemde ontvangende samenleving.

Het belangrijkste advies met betrekking tot de beginperiode in Nederland is om **vluchtelingen ondersteuning op maat te geven**

bij het leren van Nederlands, het wegwijs worden en het vinden

van werk. Van vluchtelingen mag worden verwacht dat zij zich inspinnen om snel te integreren, maar in de beginperiode is vaak een steuntje in de rug nodig.

Je wordt geacht om mee te draaien in de samenleving, maar dat kan niet zomaar. Er wordt geen specifiek beleid gevoerd voor deze doelgroep [vluchtelingen]. Iedereen moet maar meedoen. Maar dat gaat toch niet zomaar als je niet de juiste kennis hebt? Als ik de A12 op wil rijden met de auto heb ik toch ook een invoegstrook nodig, ik kan daar niet 'opeens' zijn?

(Man, voormalig vluchteling uit Somalië).

Een aantal respondenten voegt daaraantoe dat het een meerwaarde heeft om voormalige vluchtelingen te betrekken bij de ondersteuning, omdat deze ervaringsdeskundigen beter dan anderen begrijpen met welke vraagstukken vluchtelingen te maken krijgen.

Integratiebeleid is een blanke aangelegenheid. De collectieve ervaring van vluchtelingen zelf wordt niet gebruikt. Vluchtelingenwerk neemt nu bijvoorbeeld tweede generatie Turken en Marokkanen aan, maar dat is anders. Als ze oudere vluchtelingen zouden inzetten, zouden ze waarschijnlijk maar aan een paar woorden genoeg hebben. Men begrijpt elkaar. Nieuwe vluchtelingen kunnen dan sneller de switch maken.

(Man, voormalig vluchteling uit Iran).

Kijk bij de ondersteuning van het integratieproces naar het individu en zijn of haar behoeften en wensen

en laat dit leidend zijn voor het aanbod. Een laagopgeleide nieuwkomer heeft waarschijnlijk meer hulp nodig bij zowel het leren van de Nederlandse taal als bij het wegwijs worden dan een hoogopgeleide nieuwkomer die bovendien Engels spreekt. De respondenten vertellen dat naar hun idee vluchtelingen onterecht over één kam worden geschoren.

Je moet wel kijken wat past bij mensen. Het is niet eerlijk voor analfabeten om hen in een groep te zetten met mensen die wel gestudeerd hebben en voor de groep ook niet. Ze zetten mensen die analfabeet zijn in dezelfde groep als mensen die arts zijn geweest, dat kan niet. Zet analfabete mensen bijvoorbeeld aan lichamelijk werk, dat past veel beter.

(Man, voormalig vluchteling uit Iran).

Als niet goed gekeken wordt, wat een individu daadwerkelijk vooruit kan helpen, dan bestaat volgens de respondenten het risico dat vluchtelingen een goedbedoeld type hulp krijgen dat hen niet verder helpt.

Het ligt heel erg aan het systeem in Nederland. Stel: iemand haalt zijn NT2 examen niet. Zo iemand wordt meteen afgeschreven, zo iemand komt niet verder. In Nederlands krijg je een trajectbegeleider om te leren solliciteren bijvoorbeeld. Maar niet om een bepaald vak te leren, terwijl dat juist datgene is wat je eigenlijk nodig hebt. Als jij zegt: "Ik wil buschauffeur worden" en je krijgt de kans om daarvoor een opleiding te doen, dan kom je gewoon aan de bak. En dan komt de rest gewoon goed.

(Man, voormalig vluchteling uit Somalië).

Stop met pampieren en stel eisen aan nieuwkomers: verwacht van hen hetzelfde als van andere inwoners van Nederland

Mits voldoende toegerust in de beginperiode, is er geen reden om aan vluchtelingen andere, lagere, eisen te stellen.

Neem mensen mee, help ze de taal te leren, geef tips voor werk. Maak duidelijk dat als nieuwkomers iets willen bereiken, ze daar echt iets voor moeten doen en ook gewoon mee moeten doen. Dan zie je dat er veel mensen zijn iets willen doen met hun leven en bijdragen aan de Nederlandse samenleving. Onbewust denk ik bij mijzelf ook wel: 'dat is lekker makkelijk, thuiszitten met een uitkering'. Maar ik weet dat als ik een goed leven wil en mij serieus genomen wil voelen, dat ik er ook echt iets voor moet doen. Sommige mensen hebben daar meer motivatie voor nodig en dan is het juist nodig om hen serieus te nemen. Dat stimuleert mensen.

(Man, voormalig vluchteling uit Iran).

Diverse respondenten vinden dat de Nederlandse overheid en instituties personen die onvoldoende participeren daarvoor veel te veel ruimte geven. Hun advies is dan ook om minder ruimhartig te zijn als het gaat om het bieden van vangnetten voor personen die moedwillig aan de kant blijven staan.

Ik heb mij gerealiseerd dat ik het label 'vluchteling' van mij af moet schudden. Ik moet gewoon denken: "Ik ben een Nederlander". Anderen, die gelijktijdig met mij gekomen zijn, denken nog steeds als vluchteling. Daardoor redden ze het niet op eigen kracht. En dat hoeft hier ook niet: Met subsidie kan een kind op zwemles, kun je op vakantie. Je hoeft niet te werken. Om die reden is de integratie mislukt.

(Man, voormalig vluchteling uit Iran).

Zoals eerder in deze rapportage aan de orde kwam: bijna alle respondenten hebben in de beginperiode in Nederland informele hulp gehad van burens, kennissen of vrijwilligers, die hen heeft geholpen bij hun integratieproces. Diverse respondenten **adviseren om nieuwe vluchtelingen te vestigen in relatief kleine gemeenschappen, waar zij gekend kunnen worden en mensen bereid zijn om informele steun te bieden.**

Ik vind het jammer dat kleine gemeenten nu zo protesteren tegen de komst van vluchtelingen, want zulke plekken zijn het meest vruchtbaar voor nieuwkomers. Ik snap best dat je niet grote groepen vluchtelingen daar kunt plaatsen, maar het zou echt goed zijn om mensen te verspreiden over kleine gemeenten. Want: iedereen spreekt Nederlands en in kleine gemeenschappen wil men nieuwkomers graag helpen.
(Man, voormalig vluchteling uit Iran).

Niet alleen de overheid en instituties zijn belangrijk bij integratie van nieuwkomers: juist persoonlijke relaties en de ontvangst en acceptatie in de nieuwe woonomgeving zijn bepalend. Respondenten roepen **de ontvangende samenleving op om van mens tot mens kennis te maken met vluchtelingen**. Door te praten met – en niet over – vluchtelingen worden eventuele vooroordelen geslecht en komen overeenkomsten tussen mensen naar voren. Dit biedt een basis voor het aangaan van (vriendschaps)relaties.

Mensen schuiven dingen heel erg snel af op cultuur als ze bijvoorbeeld iets op tv horen. Ik begrijp dat niet. Ik ben atheïstisch opgevoed, ik ga niet naar de kerk of de moskee. Maar ik ga ook naar concerten en ik doe allerlei leuke dingen. Net zoals mensen in Nederlands dus. Wat maakt mijn cultuur dan zo anders dan die van Nederland?
(Vrouw, voormalig vluchteling uit Bosnië).

Het vluchten naar Nederland is een onderdeel van het verleden van onze respondenten. Dit is niet het geval voor de kinderen van vluchtelingen. Met name voor hen is het pijnlijk als zij tot in lengte van dagen behandeld worden als aparte (probleem) groep, in plaats van als de Nederlanders die zij zijn. **(Kinderen van) vluchtelingen zijn Nederlanders. Stop met het labelen van burgers met een migratie-achtergrond als groep wiens integratieproces nog niet voltooid is**, is dan ook het advies.

Ik zit in de medezeggenschapsraad van de school van mijn kinderen. Mijn eerste kind zit in groep 6 en hij doet het uitstekend. Ik vind dat de juf mij aankijkt alsof ik iemand ben van de groep, een van hen, zeg maar. Maar tegelijkertijd krijg ik ook het gevoel dat zij mij ziet als een 'andere soort Somaliër' omdat ik een opleiding heb afgerond. Ik krijg wel de waardering die ik verdien, maar de andere Somaliërs op school worden anders benaderd dan ik, denk ik. Als ouders hoogopgeleid zijn, zijn de kinderen ook beter, krijg ik het gevoel. Maar ik geloof dat kinderen talenten hebben, zonder dat ouders hoog opgeleid hoeven te zijn
(Man, voormalig vluchteling uit Somalië).

Je krijgt als kind van asielzoeker eigenlijk twee boodschappen mee. Enerzijds kan je als kind snel de taal leren, je kan daardoor snel meedraaien. Anderzijds word je op de een of andere manier achtergesteld omdat je ouders bijvoorbeeld

niet naar de rapportavonden kunnen omdat ze het niet begrijpen wat er wordt gezegd. Je krijgt een lager advies van de basisschool voor het VO, enzovoorts. Dus enerzijds kan je als kind meedoen, maar anderzijds wordt je gezien als kind van een asielzoeker. Dat hoort niet, ik ben nu een kind van hier. Heel veel van die dingen zijn onnodig, je moet kinderen niet beoordelen op basis van wie hun ouders zijn, je moet bekijken hoe het kind zelf is. Kinderen vallen tussen wal en schip, ouders weten niet hoe het werkt, op school kijken ze anders naar je en jij zit er middenin.
(Man, voormalig vluchteling uit Somalië).

5.3 De lessen in de praktijk

Het is bemoedigend dat onze respondenten over het algemeen tevreden zijn over het leven dat zij in Nederland hebben kunnen opbouwen. Uit hun verhalen blijkt dat zij in staat zijn geweest en in staat zijn gesteld om zelf keuzes te maken die bepalend zijn voor de inrichting van hun persoonlijk leven, de loopbaan en de maatschappelijke positie. De veiligheid en vrijheid waarnaar onze respondenten op zoek waren, hebben zij in Nederland gevonden. En uit de verhalen van deze voormalige vluchtelingen zijn waardevolle lessen te trekken, zowel voor recente statushouders als voor overheden en de samenleving. Een van de meest in het oog springende is dat vluchtelingen zeer gemotiveerd zijn om een nieuw bestaan op te bouwen en dat de afwezigheid van hindernissen om kennis te maken met Nederland, Nederlands en de Nederlanders sterk bepalend is voor de mate waarin dat lukt. In deze slotparagraaf staan we stil bij de mate waarin de aanbevelingen van voormalige vluchtelingen aansluiten bij de huidige (beleids)praktijk rondom de opvang en integratie van nieuwe groepen vluchtelingen.

Onze respondenten zijn meestal al relatief lang geleden naar Nederland gekomen. Veel van onze respondenten kwamen in de tijd die we in retrospectief duiden als "de vorige periode waarin sprake was van een sterk verhoogde instroom van nieuwe asielzoekers" (1994-2000). Van hen leren we dat de lange periode tussen het aanvragen van asiel en het verkrijgen van een verblijfsstatus negatieve gevolgen heeft, ook voor het integratieproces nadat een verblijfsvergunning is verleend. Dit laatste is overigens ook geconstateerd door de WRR in 2015¹⁰, die aanbevelingen deed om de 'wachtijd' in asielcentra waardevol te maken, door bijvoorbeeld al te starten met het leren van Nederlands en het doen van vrijwilligerswerk. De overheid heeft een aantal van deze aanbevelingen ter harte genomen en vrijwillige deelname

¹⁰ Engbersen (WRR), Godfried, Jaco Dagevos (SCP), Roel Jennissen (WODC), Linda Bakker (SCP/EUR) en Arjen Leerkes (WODC) m.m.v. Jeanine Klaver en Arend Odé (Regioplan) (2015) 'Geen tijd verliezen: van opvang naar integratie van asielmigranten', *WRR-Policy Brief 4*, Den Haag: WRR.

aan taallessen en vrijwilligerswerk mogelijk gemaakt. Niettemin blijft een grote kloof bestaan tussen de mogelijkheden van asielzoekers om kennis te maken met de Nederlandse samenleving en de inburgeringseisen die worden gesteld zodra een verblijfsvergunning is verleend.¹¹ Van de ervaren inactiviteit van de asielperiode - vooral gekenmerkt door wachten op een verblijfsstatus en uitplaatsing naar een gemeente - is het een grote stap naar de plicht om binnen drie jaar het inburgeringsexamen met goed gevolg af te leggen.¹² Dit geldt temeer omdat daarbij passende ondersteuning vaak ontbreekt en de verantwoordelijkheid voor het slagen exclusief bij het individu wordt gelegd. Uit een recent rapport van de Algemene Rekenkamer blijkt dat inburgeraars vaak onvoldoende geïnformeerd en toegerust zijn om succesvol een weg te vinden door het inburgeringstraject.¹³ Onze respondenten bevelen aan meer te vertrouwen op de intrinsieke motivatie van nieuwkomers om te gaan participeren in de ontvangende samenleving en hierbij ondersteuning op maat te bieden. Sommige nieuwkomers vinden goeddeels zelf hun weg, terwijl anderen grote obstakels tegenkomen, bijvoorbeeld rondom het leren van de Nederlandse taal, cultuur en omgangsvormen. In de praktijk zien we dat gemeenten en maatschappelijke organisaties op basis van de 'vraag' een aanbod ontwikkelen voor vluchtelingen met een grote afstand tot de Nederlandse samenleving. Een voorbeeld hiervan zijn de initiatieven voor Eritrese vluchtelingen.¹⁴ Dit zou pro actiever moeten gebeuren om ook nieuwkomers te ondersteunen die niet goed weten wat hun mogelijkheden zijn.

Ondersteuning op maat betekent volgens onze respondenten ook dat bij de toetreding tot de arbeidsmarkt wordt gekeken naar de (aansluitings-)mogelijkheden en capaciteiten van nieuwkomers. Uit de KIS-monitor over arbeidsmarktparticipatie van vluchtelingen in gemeenten, blijkt dat gemeenten constateren dat voor ongeveer een derde van de nieuwe vluchtelingen een Nederlandse opleiding de beste kansen zou bieden op de arbeidsmarkt. Het is daarom teleurstellend dat tot op heden slechts 12% van de nieuwe vluchtelingen daadwerkelijk instroomt in

een Nederlandse opleiding.¹⁵ Een aantal van de respondenten, vooral die in de jaren negentig en de eerste jaren van deze eeuw naar Nederland zijn gekomen - heeft mogelijkheden gekregen om in Nederland een (aanvullende) opleiding te volgen, of om in een beschermde werkomgeving ervaring op te doen. Dit heeft voor hen deuren geopend. Ook nu is het belangrijk dat nieuwkomers echt kunnen kennismaken met Nederlandse arbeidsmarkt. Omgekeerd is het goed als werkgevers kennismaken met deze nieuwkomers, zodat over en weer een realistisch beeld ontstaat van capaciteiten en mogelijkheden.

Onze respondenten hebben benadrukt dat het voor hun eigen integratie belangrijk was dat zij onderdeel konden worden van een netwerk of gemeenschap. Een aantal pleit voor het vestigen van nieuwkomers in dorpen, omdat de schaalgrootte het gemakkelijker zou maken om mensen te leren kennen. Zoals bekend worden vluchtelingen in Nederland naar rato van gemeentegrootte gevestigd volgens de "Taakstelling Huisvesting Statushouders". Er zijn legitieme redenen om te kiezen voor evenredige opname van nieuwkomers in Nederlandse gemeenten. Dit zou echter veel meer gepaard kunnen gaan met gelijkere kansen voor nieuwkomers, die immers niet kunnen kiezen waar zij gevestigd worden. Op dit moment is het in sommige gemeenten wel, en in veel andere niet mogelijk om te studeren met behoud van een uitkering.¹⁶ Hetzelfde geldt voor een welkomstbeleid of de infrastructuur van maatschappelijke organisaties: deze zijn in sommige gemeenten ruim aanwezig, in andere minder.

Tot slot: integratie is een tweezijdig proces. In deze rapportage hebben onze respondenten aangegeven een bepaald copingsmechanisme te hebben ontwikkeld wanneer zij op negatieve wijze worden aangesproken op hun achtergrond. Enkele van hen vertelden vluchtelingen van nu niet te benijden, vanwege het (opgelaaide) negatieve discours in de samenleving omtrent vluchtelingen. Om de integratie van vluchtelingen zo succesvol mogelijk te laten verlopen vinden onze respondenten het essentieel dat de ontvangende samenleving hen, en hun kinderen, als volwaardige medeburgers (gaan) zien. Zij raden de ontvangende samenleving aan om verder te kijken dan "de vluchteling", maar meer naar de mens daarachter. Een-op-een-contact, gecombineerd met een open houding en interesse in elkaar zijn manieren om dit te bewerkstelligen.

11 Zie hiervoor ook: Gruijter, M. de, & Razenberg, I. (2017). Nieuwe kansen voor vrijwilligerswerk. De inzet van vrijwilligers bij het COA. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

12 VluchtelingenWerk Nederland (te verschijnen april 2018). *Integratiebarometer Thema: Inburgering*. Amsterdam: VluchtelingenWerk Nederland.

13 Algemene Rekenkamer (2017). Inburgering. Eerste resultaten van de Wet inburgering 2013. Den Haag: Algemene Rekenkamer.

14 Ferrier, J., Kahmann, M. en L. Massink (2017) "Julie Nederlanders hebben voor alles een systeem". *Handreiking voor ondersteuning van Eritrese nieuwkomers bij hun integratie*. Utrecht: Kennisplatform Integratie en Samenleving.

15 Razenberg, I., Kahmann, M. & Gruijter, M. de (2017) *Monitor gemeentelijk beleid arbeidstoeliding 2017. Vluchtelingen aan het werk, gemeenten in beweging*. Utrecht: Kennisplatform Integratie & Samenleving.

16 Razenberg, I., Kahmann, M. & Gruijter, M. de (2017) *Monitor gemeentelijk beleid arbeidstoeliding 2017. Vluchtelingen aan het werk, gemeenten in beweging*. Utrecht: Kennisplatform Integratie & Samenleving.

Kennisplatform
Integratie &
Samenleving

Colofon

Financier: Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid
Auteurs: Drs. M.J. de Gruijter
S. de Winter-Koçak, Msc.
Foto omslag: Hollandse Hoogte
Redactie: M.A. Haastert, MSc.
Ontwerp: Design Effects
Uitgave: Kennisplatform Integratie & Samenleving
P/a Kromme Nieuwegracht 6
3512 HG Utrecht
T (030) 230 3260

De publicatie kan gedownload worden via de website van het Kennisplatform Integratie & Samenleving: <http://www.kis.nl>.

ISBN 978-90-5830-874-0

© Verwey-Jonker Instituut, Utrecht 2018.

Het auteursrecht van deze publicatie berust bij het Verwey-Jonker Instituut. Gedeeltelijke overname van teksten is toegestaan, mits daarbij de bron wordt vermeld.

The copyright of this publication rests with the Verwey-Jonker Institute. Partial reproduction of the text is allowed, on condition that the source is mentioned.

KENNISPLATFORM INTEGRATIE & SAMENLEVING

Kennisplatform Integratie & Samenleving doet onderzoek, adviseert en biedt praktische tips en instrumenten over vraagstukken rond integratie, migratie en diversiteit. Daarnaast staat het platform open voor vragen, signalen en meningen en formuleert daar naar beste vermogen een antwoord op.

Deze kennisuitwisseling is bedoeld om een fundamentele bijdrage te leveren aan een pluriforme en stabiele samenleving. Blijf op de hoogte van alle projecten, vragen en antwoorden en andere kennisuitwisseling via www.kis.nl, de [nieuwsbrief](#), [Twitter](#) en [LinkedIn](#).

